
GELLÉRFI GERGŐ

A nők ellen vagy a nők ellen is? Iuvenalis 6. szatírájának bevezetőjéről

The opening of Juvenal's longest and maybe the most well-known poem, Satire 6, is based on the ancient concept of the "Ages of Man", starting from the reign of Saturn and ending with the flight of the two sisters, Pudicitia and Astraea. The first part of this 24-line-long passage depicts the Golden Age making use of two different sources: the idealized Golden Age appearing in Vergil's poetry among others and the prehistoric primitive world from the Book 5 of Lucretius. The Juvenalian Golden Age, presented briefly in a naturalistic way, is a curious amalgam of these two traditions, being the only time in human history according to the poet when marital fidelity was unblemished. However, while reading Satire 6, it seems far from obvious that the lack of adultery should be attributed to higher morals. Albeit Juvenal presents a great variety of women's sins in Satire 6, the poem's central motif is infidelity beyond doubt, which is called the most ancient of all sins by the poet, being the only one that appeared in the Silver Age already. This is his cause for looking back to the mythological past in the introductory lines of the "Women's Satire"; but as his words reveal it, the return to this state of the world and humanity seems neither possible nor desirable to him...¹

Iuvenalis leghosszabb és talán legismertebb költeménye, a teljes 2. könyvet kitöltő 6. szatíra komoly értelmezési viták táptalajául szolgált. A hagyományos olvasatot, miszerint az oxfordi töredéssel együtt közel hétszáz soros vers egy nőellenes invektíva,² az elmúlt időben elkezdte felváltani egy másik értelmezés: a 6. szatíra egy a házasságra és az *adulteriumra* fókuszáló *logos apotreptikos*. A kérdéshez alapvető fontosságú

---

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Pl. BOND (1979: 418–447), aki Catóra vezeti vissza az „antifeminista”, mizogin 6. szatírát – erősen historikus érvelését több kritika érte, pl. RICHLIN (2014: 64).

Braund 1992-es tanulmánya, melyben amellett érvel, hogy a házasságellenes témát egy nőgyűlölő *persona* adja elő – értelmezése ez utóbbi elemére az összegzésben visszatérek –, s részletesen bemutatja, milyen különbségeket fedezhetünk fel a mizogin költészet hagyománya és a 6. szatíra között.³ Érvei közül a legfontosabb, hogy Iuvenalis költeményéből teljességgel hiányzik két olyan nőalak, melyek már-már kézenfekvően kíváncsoznának egy általánosságban nőellenes költeménybe, hiszen egyértelmű lehetőséget kínálnak az invektívára: a boszorkány és a prostituált.⁴ Ezt az indokolja, hogy a költemény témája nem általános, hanem specifikus: nem általánosságban a nőkről, hanem a házasságról és a házastársi hűtlenségről szól⁵ – márpedig a fent említett nőket (általában) nem veszik feleségül, így róluk nem kell „lebeszélni” a *logos apotreptikos* címzettjét, Postumust.

A költemény témáját Iuvenalis már az első sorban megjelöli az istennőként megszemélyesített Pudicitia, a Szemérem említésével. Az emberek között jelen lévő, majd a halandó szférát hátrahagyó istennő története invokálja a Hésiodostól kezdve Vergiliuson és Ovidiuson át jó néhány szerzőtől ismert világkorszakok mítoszának rövid megjelenését a szatíra bevezető szakaszában, az első 24 sorban:

*Credo Pudicitiam Saturno rege moratam
in terris visamque diu, cum frigida parvas
praerberet spelunca domos ignemque laremque
et pecus et dominos communi clauderet umbra,
silvestrem montana torum cum sterneret uxor
frondibus et culmo vicinarumque ferarum
pellibus, haut similis tibi, Cynthia, nec tibi, cuius
turbavit nitidos extinctus passer ocellos,
sed potanda ferens infantibus ubera magnis*

³ BRAUND (1992: 71–86).

⁴ A további érvek: Iuvenalis csekély teret ad Sémónidés 7. költeménye témáinak, úgymint piszkosság, falánkság, civakodás, ostobaság stb.; a nőellenes irodalomban gyakran megjelenő alkoholfogyasztás csak marginális szerepet kap; nincsenek kifejtett állati analógiák sem a nőekkel, sem a női test részeivel kapcsolatban – utóbbihoz ld. még RICHLIN (1984: 70–71) –; csak mellékesen kerül elő az a képzet, hogy a férfi a házasságkötéssel rabszolgává teszi magát.

⁵ A szatírárt „nők katalógusaként” értelmező szerzőkhöz ld. BRAUND (1992: 71, 1. jz).

*et saepe horridior glandem ructante marito.
 quippe aliter tunc orbe novo caeloque recenti
 vivebant homines, qui rupto robore nati
 compositive luto nullos habuere parentes.
 multa Pudicitiae veteris vestigia forsán
 aut aliqua exstiterint et sub Iove, sed Iove nondum
 barbato, nondum Graecis iurare paratis
 per caput alterius, cum furem nemo timeret
 caulibus ac pomis et aperto viveret horto.
 paulatim deinde ad superos Astraea recessit
 hac comite, atque duae pariter fugere sorores.
 anticum et vetus est alienum, Postume, lectum
 concutere atque sacri genium contemnere fulcri.
 omne aliud crimen mox ferrea protulit aetas:
 viderunt primos argentea saecula moechos.⁶
 (Juv. 6, 1–24)*

Iuvenalis nem a 6. satírában utal először a világekorszakok mítoszára: programversében a Deucalion és Pyrrha történetéből ismert özönvizet, azaz a mitológiai vaskor kezdetét jelöli meg a satíráinak témát szolgáltató cselekvések és viselkedések, azaz az emberi bűnök terjedésének kezdőpontjaként.⁷ A 6. satíra bevezetőjének végén ezt megerősíti, ám

---

⁶ „Elhiszem, hogy Pudicitia Saturnus királysága idején a földön időzött, s sokáig látni lehetett, míg hideg barlang nyújtott szűkös szállást, s közös árnyába zárta a tüzet, a lart, a barmot és a gazdákat, amikor a hegyi asszony még lombból, gallyból, s a közelben élő vadak bőréből vetette erdei ágát – nem hasonlított rád, Cynthia, sem pedig rád, kinek madárkája elpusztulása homályosította el ragyogó szemeit, hanem emlőiből szoptatta nagy gyermekeit és gyakran borzasabb volt makkot felbőfögő férjénél is. Bizony másképp éltek még akkor, mikor a föld új volt, s friss az ég, az emberek, kik tölgyfa kérgén áttörve születtek, vagy sárból formázták őket, s nem voltak szüleik. A régi Pudicitia sok nyoma, vagy legalább valamennyi talán még megvolt Iuppiter uralma alatt is, de csak míg Iuppiter szakállá ki nem nőtt, még nem voltak készek a görögök mások fejére esküdni, amikor senki sem féltette a tolvajtól sem a káposztáját, sem az almáját, s senki sem élt elkerített kertben. Aztán lassacskán visszatért vele az egekbe Astraea is, s a két nővér egyszerre menekült el. Ősrégi szokás, Postumus, más ágát megrengetni és a szent fekhely *genius*át megvetni. Minden más bűnt majd csak a vaskor hozott el, az első csábítókat viszont az ezüstkor látta.”

⁷ Juv. 1, 81–86: *ex quo Deucalion nimbis tollentibus aequor / navigio montem ascendit sortesque poposcit / paulatimque anima caluerunt mollia saxa / et maribus nudas ostendit*

egy apró módosítással: a bűnök közül mint legősibbet kiemeli mások feleségének elcsábítását, mely már az ezüstkorbán megjelent – ezzel ismét megerősítve, hogy a témát nem általánosságban a nők bűnei szolgálják, hanem a házastársi hűtlenség, minden más pedig ezzel összefüggésben jelenik meg. S azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a szatíra egyik leghangsúlyosabb pontján, a prolóógus utolsó szavaiban a legősibb bűnre utalva Iuvenalis nem a hűtlen asszonyokat, hanem az őt elcsábító férfiakat nevezi meg, ami ellentmond a tisztán nőellenes olvasatnak.

A szatíra fókuszának vizsgálatakor kulcsfontosságú a prolóógus, mely voltaképpen a végeláthatatlan költői beszéd érveinek sorában az elsőként – és az egyik legfontosabbként – funkcionál annak kijelentésével: Pudicitia elhagyta az embereket. Azt az időt, amikor még jelen volt, az aranykort az első 13 sor mutatja be tömören, annak bizonyos aspektusaira szorítkozva. A 2. könyv élén álló prolóógus hangvétele teljesen eltér az 1. könyv impulzív, retorikai kérdésekkel tűzdelt nyitányától, hiszen mentes az érzelmektől és az invektívától, s a szatírát nyitó *credo* („elhiszem”) igétől eltekintve teljesen személytelen.⁸ Az első mondat értelmében Pudicitia az aranykorbán még a földön *időzött*: a *moratam* szóval a narrátor azonnal jelzi, hogy az istennő jelenléte a földön csupán átmeneti, következésképpen távozása – vagy ahogy Iuvenalis írja: menekülése –, s vele együtt a *pudicitia* erényének eltűnése szükségszerű volt.⁹

Pyrrha puellas, / quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas, / gaudia, discursus, nostri farrago libelli est. – „Attól kezdve, hogy, midőn a felhők kiárasztották a tengert, Deucalion hajózva jutott fel a hegyre, s jóslatot kért, majd lassacskán az élet melegétől lágyultak meg a kövek, s Pyrrha megmutatta a meztelen lányokat férjeiknek, amit csak tesznek az emberek, fogadalom, félelem, harag, vágy, öröm, ide-oda futkosás, mindaz a mi könyvecskénk vegyes takarmánya.” A szatíra ezt megelőző szakaszából, s az *indignatio* mint legfőbb ihlető megjelöléséből további egyértelműsítés nélkül is világos, hogy a felsorolás a bűnökről szól: a *gaudia* nem egyszerűen öröm, hanem tiltott öröm, a *discursus* több ide-oda futkosásnál, fékevesztett zűrzavar, a *votum* pedig nem pusztán fogadalom vagy ima, hanem hamis fogadalom, illetve önző imádság – a félelemhez, a haraghoz és a vágyhoz kötődő negatív konnotáció pedig még ennél is világosabb.

⁸ Vö. ANDERSON (1956: 75).

⁹ SINGLETON (1972: 152). NADEAU (2011: 20–21; 50–51) kommentárjában Propertius 2. könyvének 2. elégiáját s a cumae-i Sibyllát kapcsolja a *moratam* szóhoz, mely szerinte Pudicitiaát öregasszonyként jeleníti meg, a 14. sor *vestigia... aliqua* kifejezését pedig arra

E szükségszerűség magyarázatát adja meg a satírárt nyitó körmondat hátralévő nyolc és fél sora, melyben Iuvenalis néhány képet felvillantva bemutatja az aranykori állapotokat. E leírás egyes elemei, a barlang hús árnya, a tűz, a *lar*, a nyáj és a gazdája a Saturnus uralmához rendre hozzákapcsolódó tiszteletreméltó egyszerűséget idézik. Csak-hogy ehhez az egyszerűséghez a primitívség, civilizálatlanság, sőt állatiasság társul, amit csak megerősít az aranykori feleség, avagy Iuvenalis szavaival élve a *montana uxor* („hegyi asszony”) ábrázolása,¹⁰ akit e sorokban Propertius és Catullus múzsáival állít párhuzamba. A *haut similis tibi* („nem hasonlított rád”) kifejezés szándékosan kétértelmű, egyszerre utal a fizikai megjelenésre és az erkölcsi minőségre: a „hegyi asszony” nem olyan szép, de nem is olyan erkölcstelen, mint a 6. satíra kortárs nőalakjait reprezentáló Cynthia és Lesbia.

Az előbbi nőt halhatatlanná tevő költő, Propertius nem csupán így kap szerepet a 6. satíra prológusában, hiszen a szakasz forrásai között számolhatunk 2. könyve 32. elégiájával, melyben Iuvenalishoz hasonlóan reflektál az arany- és a vaskorra.¹¹

*tu prius et fluctus poteris siccare marinos,
altaque mortali deligere astra manu,
quam facere, ut nostrae nolint peccare puellae:
hic mos Saturno regna tenente fuit.
at cum Deucalionis aquae fluxere per orbem,
et post antiquas Deucalionis aquas,
dic mihi, quis potuit lectum servare pudicum,
quae dea cum solo vivere sola deo?¹²*
(Prop. 2, 32, 49–56)

---

vonatkoztatja, hogy kora miatt már csak néhány lépést tud megtenni. WATSON (2012a) recenziójában – meggyőződésem szerint jogosan – kritizálja ezt az értelmezést.

¹⁰ Vö. SINGLETON (1972: 152–153); NADEAU (2011: *ad loc. passim*).

¹¹ NARDO (1973: 17) itt csupán a 49–52. sorra hivatkozik.

¹² „Előbb tudnád felszárítani a tenger árját, vagy halandó kezedben lehozni az égről a csillagokat, mint elérni, hogy ne akarjanak vétkezni a lányaink: Saturnus királysága alatt még ilyen volt az erkölcs. De amikor Deucalion árja elöntötte el a földet, s Deucalion régi vízözöne óta, mondd, ki tudta tisztának megőrizni ágyát, s mely istennő élt együtt csupán egyetlen istenséggel?”

A satíra 21–22. sorának kijelentése, miszerint „ősregi szokás más ágyát megrengetni”, Propertius „Deucalion óta ki tudta tisztán megőrizni ágyát?” kérdésével cseng egybe, de nem ez a legfontosabb párhuzam: mindkét szöveg összeköti a házastársi hűtlenséget az istenek kicsapongásaival. Ez Propertius 56. sorában egyértelmű, míg Iuvenalis valószínűsíthetően szintén erre utal a Iuppiterhez tartozó *barbatus*, azaz „szakállas” melléknévvel. A szakirodalom megosztott a kifejezés, azaz a Iuppiter szakállja és Pudicitia menekülése közötti kapcsolat értelmezésében. Egyes vélemények szerint ez egyszerű mitológiai időmegjelölés, a vaskort határozza meg így Iuvenalis.¹³ Csakhogy ez a magyarázat alapvető problémába ütközik, hiszen néhány sorral később (23–24) azt olvashatjuk, hogy a hűtlenség már az ezüstkorbán megjelent. Van azonban egy másik, a kontextusba jobban illeszkedő lehetőség, mely egyúttal a Iuvenalisra jellemző demitizált, olykor túlantropomorfizált istenábrázolásnak is megfelel: Iuppiter szakálljának kiserkenése, s ezzel együtt felnőtté válása híres csábításainak kezdetét jelöli, amivel a főisten mintegy élén járt az *adulterium* elterjedésében, sőt akár előidézte azt az ő példáját követő emberek körében.¹⁴ A nőellenesség kérdése kapcsán pedig érdemes megjegyezni: a lehetséges előképpel, Propertiusszal szemben Iuvenalis nem egy istennőt, hanem egy férfi istenséget említ a szakaszban a hűtlen églakók megidézésére.

A legfontosabb különbség persze nem ez a két szerző között, hanem a fentebb már hangsúlyozott eltérés: Iuvenalis az elégiaköltővel ellentétben az ezüstkorbán helyezi a hűtlenség elterjedését, ezzel nem csupán kiemelve a 6. satíra témáját a bűnök sorából, de egyúttal valamelyest újra is írva a korszakok mítoszát, ahogy azt megteszi később a 13. satírán is.¹⁵ Mintha csak párbeszédbe kezdene az elégiaköltővel, akinek múzsáját meg is idézi a szakaszban: Propertius állítására, mely szerint „Saturnus királysága alatt még ilyen volt az erkölcs”, Iuvenalis narrátora azt feleli, „elhiszem.” De nem csupán ennyit tesz, magyarázatot is

¹³ Így például COURTNEY (1980: 264): “...but by the time Jupiter grew up and acquired a beard, the Iron Age, in which Astraea left the earth, had arrived.”

¹⁴ HORVÁTH (1964: 21).

¹⁵ A 13. satírán megjelenő *nona aetas*ról, a kilencedik korszakról ld. GELLÉRFI (2018: 134–144).

keres rá, melyet a következő sorok adnak meg, az ezüstkorral kapcsolatban pedig már eltérő álláspontra helyezkedik: előbb a *forsan* („talán”) szóval kifejezi kétségeit a hagyományt illetően, majd közli saját változatát.

A világekorszakokkal kapcsolatos hagyománytól való eltéréseket vizsgálva érdemes még röviden megemlíteni egy másik Propertius-elégiát is, mellyel a 6. satíra aranykorleírása a szavak és a motívumok szintjén világos párhuzamokat mutat:

*...et portare suis vestitas frondibus uvas
aut variam plumae versicoloris avem.
his tum blanditiis furtiva per antra puellae
oscula silvicolis empta dedere viris.
hinnulei pellis stratos operibat amantes,
altaque nativo creverat herba toro,
pinus et incumbens laetas circumdabat umbras;
nec fuerat nudas poena videre deas.¹⁶*
(Prop. 3, 13, 31–38)

A *frondibus*, *antra*, *silvicolis*, *pellis*, *toro* és *umbras* szavak, s a hozzájuk tartozó, a természetközelséget és az egyszerűséget idéző motívumok Iuvenalis rövid leírásában is éppúgy megjelennek,¹⁷ csak hogy a két jelenet aranykorábrázolása között alapvető különbséget jelentenek a barlangba helyezett nőalakok: a csókokat adó fiatal lányok helyébe a vonzerőnek teljességgel híján lévő hegyi asszony lép. A többek között ebben az elégiában is megidézett idilli aranykor hagyományából Iuvenalis megtartja a természetközelséget és a bűnök hiányát, de ehhez a vonzerő teljes hiánya társul. Nadeau kommentárjában ezt a két aspektust két különböző irodalmi forrással köti össze: a többek között Vergilius *Georgicájából* ismert idealizált aranykorral és a Lucretius *De rerum naturájának* 5.

---

¹⁶ „(Az erdei ifjak) saját levelébe burkolt szőlőt vagy épp színes tollú, tarka madarakat vittek. Akkoriban efféle kedvességgel vették a csókot, melyet titkos barlangokban adtak az erdei férfiaknak a lányok. Szarvasgida bőre fedte a szerelmeseket, ha leheváltak, s természetes ágyukként magasra nőtt a fű, fenyő borult rájuk, köréjük vetette kellemes árnyát; s még az istennőket sem volt bűn meztelenül látni.”

¹⁷ A párhuzamot WATSON (2012b: 72) mutatja be.

könyvében megjelenő primitív korral.¹⁸ Nadeau azt is megjegyzi, hogy Iuvenalis szövege ellentmond Lucretius leírásának, melynek értelmében a barlangban élő primitív ember nem használt tüzet és ruhákat, amiből arra következtet, hogy a satíráköltő itt a lucretiusi fejlődéselmélet két szakaszát keveri össze.¹⁹ Értelmezésem szerint viszont arra vezethető vissza ez a különbség, hogy a 6. satíra prológusa nem kapcsolódik oly szorosan Lucretiushoz, mint ahogy azt Nadeau feltételezi: Iuvenalis több különböző forrás felhasználásával alkotja meg saját, a költemény témájának megfelelően Pudicitia távozására fókuszáló aranykorváltozatát, amihez mintha kulcsot is adna a 11–12. sorban, ahol egymás után jelenik meg egy lucretiusi és egy vergiliusi sorzárlat.

*...tellure nova caeloque recenti...*²⁰

(Lucr. 5, 907)

quippe aliter tunc orbe novo caeloque recenti

*vivebant homines, qui rupto robore nati...*²¹

(Juv. 6, 11–12)

*...gensque virum truncis et duro robore nata...*²²

(Verg. A. 8, 315)

E két párhuzam nem csupán a világkorszakok ábrázolásához illő emelkedettséget kölcsönöz a szövegnek, de egyúttal a 6. satíra mítoszának heterogén jellegére is figyelmeztet, hiszen a megidézett helyen Lucretius épp a Vergiliusnál is megjelenő idilli aranykor lehetetlenségéről szól. Iuvenalis e két hagyományt, a Lucretiustól ismert primitív kort és a többek között Hésiodos, Vergilius és Ovidius műveiben – természetesen mindig kissé másként – megjelenített idealizált aranykort ötvözve mutatja be saját aranykorát, melyben új megvilágításba helyezi a Saturnus-kori erkölcsöket és Pudicitia távozását az emberek közül. Hogy megértjük a „iuvenalisi aranykor” koncepcióját, ahhoz kulcsfontosságú a

¹⁸ NADEAU (2011: 18–24). Utóbbi MASON (1962: 41) és SINGLETON (1972: 164) is kapcsolatba hozza a iuvenalisi szakasszal, a párhuzamokhoz ld. még WATSON (2014: 79).

¹⁹ NADEAU (2011: 27; 34).

²⁰ „...mikor a föld új volt, s friss az ég...”

²¹ „Bizony másképp éltek még akkor, mikor a föld új volt, s friss az ég, az emberek, kik tölgyfa kérgén áttörve születtek...”

²² „...és emberek fatönkből és kemény tölgyből született nemzetsége...”

mondat, melyben különbséget tesz a kortárs nőket reprezentáló Cynthia és Lesbia és az aranykori nők között. Ahogy korábban is említettem, e mondat kettős jelentést rejt: a hegyi asszony nem olyan erkölcstelen, mint a modern római nők, viszont nem is olyan vonzó, sőt egyenesen állatias.²³ A barlangban élő, makkot fogyasztó, majd felböfögő aranykori férfi feleségének kebleit az *ubera* szóval jelöli, mely ugyan gyakran felbukkan az idealizált ósitáliai, illetve aranykori élet leírásában, de kizárólag tejet adó állatok emlőjével kapcsolatban.²⁴ Az állati konnotációt a következő sor *horridior* („szörösebb”) szava megerősíti.²⁵

Iuvenalis ebben a szakaszban nem csupán bemutatja, de értelmezi is az aranykori állapotokat – legalábbis ebben a tekintetben. A prológust a *credo* szóval nyitja, kifejezvé, hogy „hajlandó elhinni”, hogy a házastársi hűség még érintetlen volt ebben a korban, de csak azért, mert van rá magyarázat. Ezt a magyarázatot adja meg a satíra első körmondatának hátralévő nyolc és fél sorában: a primitív körülmények között élő, taszító, állatias asszonyt senki nem találta vonzónak, így senkit nem ösztönzött csábításra. A kicsapongás és más – erkölcsi vagy abszolút értelemben vett – szexuális bűnök hiánya tehát Iuvenalis narrátora szerint nem, vagy legalábbis nem kizárólag valamiféle magasabb rendű aranykori erkölcsre vezethető vissza. Nadeau utóbbi szempontból, a szexualitással kapcsolatos bűnököt illetően is a *De rerum natura* primitív korszakának leírását említi, melynek egy szakaszát úgy értelmezi, hogy ebben a korban a féktelen kéjvágy, az erőszaktétel és a prostitúció kezdetleges formája is megjelent:

*et Venus in silvis iungebat corpora amantum;
conciliabat enim vel mutua quamque cupido*

²³ E kettőségre SINGLETON (1972: 152–153), COURTNEY (1980: 263) és NADEAU (2011: 38) is utal.

²⁴ NADEAU (2011: 40–41) a következő helyeket idézi: *Ov. Rem.* 175–178; *Ov. Met.* 15, 470–472; *Ov. Fast.* 4, 769; *Verg. G.* 2, 521–525; *Tib.* 1, 3, 45–46; *Hor. Epod.* 16, 47–50; *Verg. E.* 4, 18–23.

²⁵ Vö. NADEAU (2011: 42): “But *horridior* in its more literal sense ‘hairier’, continues what starts with *ubera*, the assimilation of our ideal woman to the cows, ewes, she-goats of the idealized countryside.”

*vel violenta viri vis atque inpensa libido
vel pretium, glandes atque arbita vel pira lecta.*²⁶
(Lucretius 5. 962–965)

Nadeau helyesen magyarázza Lucretius szavait, csakhogy meggyőződés szerint ez nem releváns Iuvenalis szövegének értelmezésekor, aki, ahogy fentebb is rámutattam, nem a *De rerum natura* primitív korszakát írja le, azaz nem követi olyan szorosán Lucretiust, mint ahogy Nadeau feltételezi. A 6. satíra aranykorábrázolásában nem találjuk nyomát semmiféle szexualitáshoz kapcsolódó bűnnek – sőt magának a szexualitásnak sem, ahogy azt a *nullos habuere parentes* („nem voltak szüleik”) kifejezés sugallja.²⁷ Singleton tanulmányában szintén összeköti Iuvenalis és Lucretius vonatkozó szakaszait, értelmezése szerint erkölcsi szemszögből a 6. satíra aranykorát a *De rerum natura* leírása határozza meg, melyről nem sokkal korábban úgy nyilatkozott, hogy az első embereknek nem voltak erkölcsük, kizárólag az „ártatlanság tisztán negatív minőségével” rendelkeztek.²⁸ Érvelésével e szempontból nem értek egyet: egy olyan korról kapcsolatban, melynek leírása a *credo Pudicitiam Saturno rege moratam / in terris visamque diu* szavakkal kezdődik, s *Pudicitia*, valamint *Astraea* távozásával végződik, nem beszélhetünk az erkölcs hiányáról.

Az istennők távozását illetően Iuvenalis szintén úgy írja meg saját változatát, hogy közben az irodalmi hagyomány több különböző elemét felhasználja. Az egészen idáig csak *Pudicitia*ról beszélő költő ezen a ponton megemlíti *Astraeát* is, akinek távozása az emberek köréből Ovidiustól ismert (*Met.* 1, 149–150), míg *Aratos* lehetőségként említi az ő azonosítását a halandókat hátrahagyó Szúzzal (96–105. és 133–136). Annak, hogy a földi szférát nem egy, hanem két istennő hagyja el, Hésio-

²⁶ „Venus pedig az erdőben fonta össze a szerelmesek testét, ugyanis minden nőt rávett erre vagy a kölcsönös vonzalom vagy a férfi fékezhetetlen ereje és mértéktelen kéjvágya vagy a fizetség: makk és eper vagy gyönyörű körték.”

²⁷ Ezt a mondatot NADEAU (2011: 47–50) is erre vonatkoztatja.

²⁸ SINGLETON (1972: 159; 164): “The first men *are* tough and pure but they have no morality (958–61), only the purely negative quality of innocence.”

dosnál találjuk meg az előzményét, azonban a párosítás eltérő, más szerzőtől ismeretlen.²⁹

Meg kell még említenünk e sorban Vergiliust, aki nem a Szűz távozását, hanem az ő – és egyúttal az aranykor – visszatérését énekelte meg 4. eclogájában (4–7). A 6. satíra és Pudicitia esetében viszont ugyanez elképzelhetetlen, amit megerősít az istennő későbbi említése a versben. A satíra második prológusaként³⁰ értelmezett 286–300. sort követő első jelenetben ismét megjelenik, de immár a kortárs Rómában, s csak szoborként, melyet a római nők az oltára mellett rendezett orgiát követően levizelnek, a lehető legszélsőségesebb módon fejezve ki a *pudicitia* erényével kapcsolatos attitűdjüket. Az istennő végleges távozása 6. satíra prológusának legfontosabb üzenete, ez az első a *logos apotreptikos* érveinek hosszú sorában, így válik a világekorszakokról szóló szakasz a költői beszéd szerves részévé. Pudicitia jelenléte s az aranykori erkölcsösség véglegesen lezárt állapot, azóta kétirányú fejlődés zajlott le, Horváth István Károlyt idézve: „egyrésről: ős-primitív állapotokból a civilizációhoz, másrésről: egy ős-boldog állapotból a jelenkori lezüllesztéshez vezető út”.³¹ Hogy visszatérjünk ehhez az állapothoz, ahhoz magáról a civilizációról kellene lemondani – ezt viszont, mint a „iuvenalisi aranykor” viszonyainak ábrázolásából kiderül, a narrátor sem tarthatja kívánatosnak,³² s persze irreális is, akárcsak az, hogy a Cynthiához és Lesbiához hasonló nők helyébe ismét taszító, állatias asszonyok lépjenek.

A 6. satíra általánosan elfogadott struktúrája szerint a mitológiai bevezetőt és a költemény fő szerkezeti egységét a 21–24. sor köti össze,³³

²⁹ Hésiodos (*Op.* 197–201) Nemesisről és Aidósról ír, s bár előbbiben olykor az itt megjelenő Pudicitia előképét látják, ahogy az a 6. satírához írott WATSON-féle kommentárban (2014: 83) is olvasható, előbbi hatóköre jóval szélesebb körű, általánosabb, mint a iuvenalisi, kimondottan az erkölcsös házasetet és szexualitást reprezentáló Pudicitiaé. Ld. még GATZ (1967: 50–51).

³⁰ ANDERSON (1956: 74); BRAUND (1992: 75).

³¹ HORVÁTH (1964: 22).

³² Vö. SINGLETON (1972: 164): “One point is essential; we have already seen that the attitude to the Golden Age depends on the attitude to civilization. A positive evaluation of civilization involves an adverse evaluation of the Golden Age and vice versa. If our analysis of the prologue to Juvenal’s sixth Satire has any validity, we must suppose that the poet is, as it were, on the side of civilization.”

³³ Így pl. NADEAU (2011: 62–63).

de az átmenet voltaképpen már korábban, az ezüstkor leírásával elkezdődik. A 14. sortól a stílus megváltozik, a mímelt emelkedettségtől a valódi szatirikus beszédmódhoz közelít, a személytelenséget szubjektivitás váltja fel, kezdve a *forsan* („talán”) szóval, mely a kétkedés mozzanatát hozza be a szövegbe a szatírárt nyitó határozott *credo* („elhiszem”) igével szemben. A stílusváltás a szóhasználatban is megfigyelhető: a *barbatus* jelzőt Urech költőietlen szónak nevezi, míg a *Graecus* helyett Ennius óta a *Graius* használatos a költői nyelvben.³⁴ Előbbi ráadásul, ahogy fentebb rámutattam, nem egyszerű mitológiai időmegjelölés, hanem Iuppiter híres hódításainak kezdeteire utal. A több szexuális konnotációt tartalmazó szakaszban³⁵ demitizáltan, pelyhes állú csábítóként megjelenő istenség előkészíti Pudicitia és Astraea távozását, teret adva a bűnnek és a szatirikus invektívának, melynek első célpontjai a más fejére esküdő görögök. Az istennők távozását követően ér véget a 6. szatíra mitológiai szakasza, az *adulterium* mint legősibb bűn kiemelésével. A prologusból a kortárs Rómára való áttérés zökkenőmentes: a *nostra tempestate* (25–26 – „a mi korunkban”) kifejezéssel a narrátor még egyszer utoljára visszatekint a korszakokra, hogy aztán figyelmét kizárólag Postumus lehetséges „feleségjelöltjeire” fordítsa.

A 6. szatíra prologusában Iuvenalis egy ősi, véglegesen letűnt kort idéz fel, melyben nem volt bűn, s külön hangsúlyozva nem volt csábítás. Ezek hiányát azonban nem valamiféle magasabbrendű aranykori erkölcsökre vezeti vissza a narrátor, hanem a bűn feltételeinek hiányára: a legkevésbé sem vonzó aranykori nő (s természetesen a férfi) senkit nem ösztönzött csábításra. A korábban említett kétirányú fejlődés az első érv Iuvenalis nőkre fókuszáló monumentális költői beszédében, mely a teljes 2. könyvet elfoglalja, középpontba állítva a legősibb bűnt azt követően, hogy az 1. könyv öt rövidebb, férfiközpontú szatírájában a költő a vétkek szinte teljes tárházát bemutatta. A két könyv ilyenformán több szempontból is ellentéte egymásnak, de egyúttal ki is egészíti egymást: a rövidebb költeményekkel szemben egyetlen hosszú, a bűnök széles ská-

³⁴ URECH (1999: 51; 141).

³⁵ A szakálltalan Iuppiter, a más fejére esküt tevő görög és a tolvajmentes, nyitott kert elsődleges jelentései mögött NADEAU (2011: 51–58) egyaránt a szexualitással kapcsolatos többlettartalmat fedez fel.

lájával szemben egyetlen központi motívum, a férfival szemben pedig a nő áll – de ahogy az 1. könyvet hiba lenne úgy értelmeznünk, hogy Rómában csak a férfiak bűnösök, éppúgy téves a 2. könyv azon olvasata, hogy a hűtlenség kizárólag az asszonyok sajátja. Éppen ezért nem szükséges az első két könyv narrátorát szétválasztani egymástól, s a második könyv egyes szám első személyű hangjaként egy nőgyűlölő *personát* megjelölni: a két könyvet egységként kezelve egy olyan satirikus elbeszélő rajzolódik ki, aki kora Rómájának férfijait és nőit egyformán bűnösnek tartja.

Felhasznált irodalom

- ANDERSON 1956 W. S. ANDERSON, Juvenal 6: A Problem in Structure, *CPh*, 51 (1956), 73–94.
- BOND 1979 R. P. BOND, Anti-feminism in Juvenal and Cato, in: *Studies in Latin Literature and Roman History*, ed. C. Deroux, Bruxelles, 1979, 418–447.
- BRAUND 1992 S. H. BRAUND, Juvenal – Misogynist or Misogamist?, *JRS*, 82 (1992), 71–86.
- COURTNEY 1980 E. COURTNEY, *A Commentary on the Satires of Juvenal*, London, 1980.
- GATZ 1967 B. GATZ, *Weltalter, Goldene Zeit und sinnverwandte Vorstellungen*, Hildesheim, 1967.
- GELLÉRFI 2018 GELLÉRFI G., *Allúziós technika és műfaji hatások Iuvenalis satíráiban*, Budapest, 2018.
- HORVÁTH 1964 HORVÁTH I. K., A kilencedik világekorszak, in: *Decimus Iunius Iuvenalis satírái*, ed. Muraközy Gyula, Budapest, 1964, 15–34.
- MASON 1962 H. A. MASON, Is Juvenal a Classic? (Continued), *Arion*, 1, 2 (1962), 39–79.
- NADEAU 2011 Y. NADEAU, *A Commentary on the Sixth Satire of Juvenal*, Bruxelles, 2011.
- NARDO 1973 D. NARDO, *La sesta satira di Giovenale e la tradizione erotico-elegiaca Latina*, Padova, 1973.
- RICHLIN 1984 A. RICHLIN, Inveictive against Women in Roman Satire, *Arethusa*, 17 (1984), 67–80.
- RICHLIN 2014 A. RICHLIN, *Arguments with Silence: Writing the History of Roman Women*, Ann Arbor, 2014.
- SINGLETON 1972 D. SINGLETON, Juvenal VI. 1–20, and Some Ancient Attitudes to the Golden Age, *G&R*, 19 (1972), 151–165.
- URECH 1999 H. J. URECH, *Hoher und niederer Stil in den Satiren Juvenals*, Bern – New York, 1999.
- WATSON 2012a L. WATSON, Review (Y. Nadeau, *A Commentary on the Sixth Satire of Juvenal*, Bruxelles, 2011), *Bryn Mawr Classical Review*, 2012. 09. 19, online elérhető: <http://bmcr.brynmawr.edu/2012/2012-09-19.html>

- WATSON 2012b P. WATSON, The Flight of Pudicitia: Juvenal's Vision of the Past and the Programmatic Function of the Prologue in the Sixth Satire, *Mnemosyne*, 65 (2012), 62–79.
- WATSON 2014 L. WATSON – P. WATSON, *Juvenal. Satire 6*, Cambridge, 2014.